З превеликою точністю, навіть не дивлячись на черепаху, можу змалювати її. Крихітні чорні очки, недовірлива голівка, ладна заховатися під панцир лише при натякові на небезпеку, чіпкі уперті кігтики, поморщена сіро-коричнева шкіра шиї, латочки панцира і жовто-рожевий рот, котрий охоче приймає білі, соковиті шматочки свіжої редиски. Черепаха невеличка, уся вміщається на долоні, холодок від її панцира трохи моторошний, щось є нереальне в її перебуванні в кімнаті, важко повірити в її справжність, але змалювати можна дуже чітко; і ви напевно вже побачили її так, як бачу я, і відчули холодний дотик, і вам здалося, що вона торкнулася твердим кігтиком вашої долоні. Очевидно, вся справа в тому, що ви уявили собі й раніше черепаху взагалі, черепаху-символ, черепаху абстрактну, і через те її так легко описати і побачити, навіть не маючи безпосередньо перед очима. Але спробуйте уявити собі дівчинку взагалі, дівчинку-символ, дівчинку-абстракцію. Якщо навіть вам це пощастить зробити, наші описи, наші уявлення ніколи не зійдуться, не знайдеться в них ані однієї спільної точки, ані однієї однакової рисочки. Мені ж хочеться, аби ви побачили дівчинку, саме цю дівчинку, котра простягає зараз черепасі шматочки білої, свіжої редиски. Черепаха витягує крихітну, але чомусь дуже хижу губу і якимось непримітним рухом поглинає харч. Рука в дівчинки маленька, надто дрібна навіть для п'ятирічного віку, щойно відмита, пахне милом, на нігтиках — сліди лаку, червоного й блискучого, дівчинці забагається наслідувати матір, вона потай дістає пляшечку з лаком і покриває ним нігті. Усе це ви ще бачите і можете побачити також червону вовняну сукню на дівчинці — хоча, звичайно, це не зовсім та сукня, в котру вона справді зараз убрана. Ви можете побачити її тонкі, довгі ніжки; дівчинка схиляється над черепахою, ніжки напинаються, напружуються, ніби ще більше тоншають; пасмо коротенького, дуже м'якого волосся прикриває щоку дівчинки, обличчя в неї смагляво-біле, як часто буває у міських дітей. І тут я приходжу до тієї миті в описі, коли зовсім і остаточно втрачаю владу над словом, бо досі слова й поняття в якійсь мірі збігалися, ви майже правильно розуміли мене й бачили те, про що я говорила. Однак заждіть хвильку — чи справді це те, про що я говорила? Ви бачили все. Окремо — черепаху, її панцир, її рот, руку дівчинки, сукню, пасмо волосся.

Спробуйте це з'єднати, разом усе й відразу, це обов'язково треба бачити все разом, інакше речі й предмети, названі й визначені словами, розсипляться, втратять зв'язок між собою, перестануть бути речами й предметами, стануть лише словами, котрі проростають без речей, мовби фантастичні рослини без коренів. Я хочу змалювати дуже реалістичний, зовсім звичайний портрет дитини з черепахою, користуючись при тім не фарбами й пензлем, а самими лише словами.

Десятки, сотні разів я дивилася на обличчя цієї дівчинки. Я бачила її веселою і сумною; я знаю, як змінюється вираз її обличчя в гніві й тоді, коли вона має охоту трохи попеститись; я знаю, як вона всміхається в щирому пориві радості й тоді, коли збирається схитрувати чи підлеститися. Я бачу її сонною, заплаканою, щасливою, голодною, захопленою, хворою, втомленою, наполоханою; я знаю, яка в неї на дотик шкіра і як пахне її волосся; знаю рух, яким вона витирає руки після миття, якнадщипуехліб від великого свіжого буханця, гладить цуценя, ховає за пазуху холодну зелену жабу, аби та, бідолаха, бодай трохи зігрілася. Знаю колір її очей, форму носа і губ, обрис обличчя, я знаю все — і не знаю нічого. Нічогісінько я не знаю, бо ось зараз я вам скажу, що ця дівчинка годує черепаху, обличчя в неї зосереджене, брівки, тонко вималювані дугою і ледь опущені донизу при скронях, тремтять, великий рот, може, трохи завеликий, аби здатися гарним, усміхнений; усмішка відкриває горішні рожеві ясна й дрібні білі зуби, підборіддя в неї кругленьке, м'яке, дуже довгі пухнасті вії злегка здригаються, і навіть крізь них просвічує лукавий бистрий погляд її якихось дивних, зелеикувато-карих очей. Кутики їх, як і брови, при скронях, ледь опущені донизу, і це надає їй трохи засмученого, навіть у найбільшій, найбезпосереднішій радості, вигляду. Волосся в неї має також якийсь дивний, як і очі, відтінок — русяво-каштановий, з блиском, воно прикриває чоло, опукле й уперте. Я сказала вам, що не пропустила жодної деталі, зазначила кожну рисочку,— але хіба ви побачили цю дівчинку? Ви бачите великий, повний рот, зелено-карі очі, опукле чоло, черепаху — бачите все зосібна й не бачите дівчинки, а мені так хочеться, аби ви побачили, яке воно славне, який ласкавий погляд у неї зараз, цієї миті, хоч звичайно той погляд зухвалий, холодний і водночас якийсь

очіку-вальио-насмішкуватий. Перемішайте усе це разом — ви тоді побачите її очі, її погляд. Але ні, ось я сама іду зараз не від оригіналу, не від живої дівчинки, котра годує черепаху, а від свого власного опису, і не бачу моєї дівчинки, хоча насправді перенесла на папір усе абсолютно точно, дуже точно.

Може, я щось забула? Ніздрі в неї трохи заширокі, але того напевно не буде помітно, коли обличчя стане дорослішим, чіткішими зробляться вилиці, підборіддя й уста. Тільки навряд чи ця інформація допомогла б вам упізнати десь на вулиці змальовану мною дівчинку, ви й надалі не уявляєте її, ви поняття не маєте, яке звабливе, живе й жваве те дитяче обличчя, є в ньому трохи кокетливої впевненості у власній досконалості, є щось дуже наївне й довірливе при тій же зухвалості в погляді, і хочеться торкнутися її м'якого, теплого волосся; однак скільки б я вас у тому не переконувала, скільки б не повторювала, що воно справді м'яке й дуже приємне на дотик, у вас бажання погладити його не виникне. Зрештою, справа не в тому (принаймні на цей раз не в тому), аби вам сподобалась ця дівчинка, аби ви її полюбили. Задум у мене був зовсім інший: я хочу, щоб ви її уявили, виділили в думці від інших, таких же милих, трохи зухвалих, трохи наївних дівчаток. Аби ви запам'ятали її і не думали: ось дівчинка годує черепахух— в з а г а-л і дівчинка, взагалі черепаху,— а саме ця дівчинка, саме ось цю, свою, черепаху.

Опис усе так само, як на початку, дає вам лише деталі, хоч я кладу ті деталі одну при одній, густо, туго, як належить, а вам усе ще здається, що кожна з цих деталей живе зосібна, зосібна міститься на окремих полотнах: очі, руки, червона сукня. Сукня — єдина яскрава пляма на портреті, все інше трохи приглушене, делікатне; і волосся дівчинки, і панцир черепахи, і жовті фіранки на вікнах, і картата стара-хустка, котрою застелена канапа, на тій хустці лед7 ве й видно черепаху,— то, може, справа в тій приглушеності, неефектності кольорів? Може, коли б я сказала, що на дівчинці яскраво-сині панчохи й білі туфлі, що волосся в неї рудяво-золотисте, очі голубі, а на носі з широкими ніздрями світяться веселі плямки ластовиння, ви б її побачили? Але ж це не моя дівчинка, а якась інша, з рудим волоссям і голубими очима, а я задумала змалювати

мою і нема в моєму розпорядженні блискотливих кольорів, є тільки те, що є,— і тільки те я хочу описати чи змалювати або ж — зовсім точно — описуючи, змалювати, і тільки це ви повинні побачити, а не щось інше. Власне, тому я й намагаюсь бути дуже точною і не помилятися в деталях.

Відчуваю, правда, що вас уже перестає цікавити дівчинка з черепахою. Вам зовсім байдуже, якого кольору в неї очі. Цілком може бути, що ви воліли б довідатись, звідки вона має черепаху, і як взагалі можна роздобути черепаху, і чим її слід годувати. Оскільки ж про це нема тут ані слова, ви відкладаєте геть мої мудрування з портретом дівчинки, яка годує черепаху, й займаєтеся чимось іншим, цікавішим або ж потрібнішим.

Розумію вас дуже добре, але мені все ж хочеться ще хоча б на хвильку притримати вашу увагу.

Дівчинка щойно зробила один милий, такий характерний для неї рух: вона торкнулася підборіддям правого плеча, легко, ледь помітно торкнулася, той рух я примічаю в неї часто, найбільше мені подобається, коли вона танцює і раптом торкається отак підборіддям плеча. Шийка в неї тонка, така ж смагляво-бліда, як обличчя; здається, ніби той рух — мимо її волі, вітер війнув дужче і їй довелось отак трохи зіщулитись, ніби захиститися від його несподіваного пориву. Танцює вона якісь неймовірні, дивовижні танці, назви їм нема, вони ні на що не схожі, нічого не нагадують, але розповідають дуже багато: з них видно, яким те дівча буде потім, пізніше, коли затратиться трохи щирість, зникне крихкість вузеньких худих плечей, але зостанеться внутрішнє захоплення танцем, рухом, музикою, власним тілом, зостанеться радість від того, що от можеш упіймати пальцями, плечима, стегнами, стопою звук і перетворити його на рух, сотворити з нього рух. Коли вона танцює, ледь примикаючи повіки, в ній усе тріпоче, злітає, усе в ній відгукується на мелодію — часом вона аж нетерпеливиться, бо якийсь такт не піддається їй, вислизає, вона ж не хоче поминути його, не хоче, щоб він зник,— і тоді той дотик підборіддям до плеча, ніби порятунок, ніби коротенька пауза, роздум, перепочинок. Звичайно, все те у ній ще зовсім несвідоме, навряд

чи вона могла б пояснити щось словами, передати якось свої почуття, враження чи розуміння ритму і його зв'язку з власним тілом. Вона про те не має поняття, їй не відомі слова, котрі визначають її стан і постійне бажання рухатись, відтворюючи музику — вона тільки знає, що їй цього хочеться.

І коли вона робить той рух — підборіддям до плеча — я раптом на якусь мить усвідомлюю, я, здається, розумію, в чому справа І що бракує портретові дівчинки з черепахою. Скоріше — не бракує, а заважає. Почалося з невідповідності слів предметові, а прийшло до віддалення від самого предмета, слова водили мене довкола суті, але не давали наблизитися до неї. Не треба було того всього, не треба було мого старання докладно визначати колір її очей і волосся, бо я не передала гармонії тих кольорів, і тому на тільки ви, а і я сама вже не бачила дівчинки, а лиш розрізнені риси якогось незнайомого обличчя. Ви втратили до неї інтерес, бо забагато про неї знали, я намагалась відслонити її, пропонуючи більше, ніж треба було на те, аби насправді побачити щось.

Мені згадався зараз один будинок, симпатичний будинок на розі вулиць Міцкевича і Новаківського" він стоїть так, що з вікон його напевно видно вулицю якраз у тім місці, де вона врешті вибралась нагору і, ніби подумавши спочатку, розширилась, розгорнулась невеличкою площею; видно також парк довкола площі, білу стіну церкви, трохи віддалену і приховану де-' ревами. Будинок охайно кладений з дрібної, червонястої цегли, вхідна брама вузька, але добре примітна на тлі червіні, І між червоним — вкраплення блискучої голубої мозаїки, а весь дах — власне, то лиш здається, що дах,— насправді тільки мезонін — прозорий, скло скріплене металевими штабами, Ідеальна студія для художника або ж палац для прекрасної принцеси. Той дім здавався мені колись давно, в дитинстві, справді якимось чарівним, незвичайним, там могла жити лише принцеса; потому там оселився художник у чорному оксамитному камзолі й береті, він дивився на світ з вікон своєї майстерні. Не знати що я ладна була віддати за те, аби поглянути на світ з тих вікон, бо він звідти напевне мусив виглядати дивовижно, зовсім незвичайно — одне

слово, не так, як він виглядав з точки зору, доступної мені і всім простим смертним, коли все оглядаєш лише з висоти свого зросту, око в око. Але це було б святотатством — зайти в ту браму, торкнутися ногою сходів, котрими ступали принцеса й художник. Може, мене втримувало від того підсвідоме розуміння простої істини: якщо я знатиму про дім усе, він втратить свою таємничість, чарівність, він стане звичайним будинком, котрий я буду поминати зовсім байдуже, бо знатиму про нього все. Так, так, тоді він стане будинком взагалі, а не тим будинком, котрий займає мою уяву. Коли на тому домі з'явилася меморіальна дошка, котра незаперечно" засвідчила, що тут у таку-то й таку пору жив художник Олекса Иоваківський, я не зраділа з того, що підтвердилось моє давнє припущення і спочатку не мала охоти переступити порогу його майстерні, відкритої тепер для кожного і для всіх.

...Моя дівчинка у червоній сукні годує черепаху. Вона стоїть трохи боком до мене й до вас, простягає черепасі однією рукою білий шматочок свіжої редиски, а другою погладжує холодний панцир так, ніби гадає, що черепаха відчуває цей ласкавий дотик. Відхиляє голівку трохи набік, торкаючись підборіддям худенького плеча, пасмо волосся прикриває їй щоку; не видно, але відчутно, як тріпочуть її повіки й довгі вії,— і ви, не бачивши кольору її очей, тепер, можливо, упізнаєте цю дівчинку, бо ви вже знаєте її, навіть крихітну, ледь примітну родиму плямку на щоці ви вже вгадали, І я майже зробила те, що збиралася зробити: змалювала словами, як саме ця дівчинка саме в цю мить годує саме цю черепаху. Кажу — тільки майже. Однак, чи не в тому й полягає весь сенс процесу зображення і відображення: у наближенні до істини? У максимальному наближенні до істини, котру бачиш сам у такий чи в інший спосіб? Навіть тоді, коли йдеться про таку дрібницю, щоб за допомогою десятка слів змалювати портрет маленької дівчинки з черепахою.